

DAVLAT INVESTITSIYA DASTURLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Temirov Xolboy Chorshanboyevich

Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari fakulteti iqtisodiyot mutahassisligi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat investitsiya dasturlarining iqtisodiy mazmuni, ularni shakllantirish va amalga oshirish mexanizmlarining samaradorligi, shuningdek, O‘zbekiston sharoitida mazkur dasturlar natijadorligini oshirish istiqbollari IMRAD metodologiyasi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, investitsiya dasturlari oddiy moliyalashtirish rejasidan ko‘ra kengroq funksiyani bajaradi: ular hududiy rivojlanish, sanoat kooperatsiyasi, infratuzilma modernizatsiyasi, bandlik yaratish, eksport salohiyatini oshirish va ijtimoiy xizmatlar sifatini yaxshilashning amaliy instrumenti hisoblanadi.

Maqolada O‘zbekiston Respublikasining investitsiya siyosatiga oid normativ-huquqiy asoslari, xususan, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi, Investitsiya dasturini shakllantirish tartibi, 2023–2025-yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturi, investitsiya faoliyati va davlat-xususiy sheriklikka oid qonunchilik hujjatlari tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: davlat investitsiya dasturi, investitsiya loyihasi, samaradorlik, davlat-xususiy sheriklik, hududiy rivojlanish, raqamli monitoring, iqtisodiy qaytim, KPI, investitsiya siyosati.

KIRISH. Davlat investitsiya dasturlari har qanday mamlakatda iqtisodiy o‘shishni jadallashtirish, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani yangilash, hududlar o‘rtasidagi

rivojlanish tafovutlarini qisqartirish hamda strategik tarmoqlarda uzoq muddatli raqobatbardoshlikni shakllantirishning asosiy vositalaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasida investitsiya dasturini shakllantirish tartibi maxsus normativ-huquqiy asos bilan belgilangan. Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-yanvardagi 16-son qarorida Investitsiya dasturi tarmoq va hududiy rivojlanish konsepsiyalari bazasida shakllantirilishi, tabiiy, mineral xomashyo, moliyaviy, moddiy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanishga hamda iqtisodiyot tarmoqlarini tarkibiy o‘zgartirishga yo‘naltirilgan kompleks chora-tadbirlar majmui ekani qayd etiladi [2]. Demak, investitsiya dasturining samaradorligi uning qancha mablag‘ o‘zlashtirgani bilan emas, balki resurslarni ustuvor yo‘nalishlarga qanchalik to‘g‘ri yo‘naltirgani, loyihalarning iqtisodiy va ijtimoiy natijalarini qanchalik ta‘minlagani bilan belgilanadi.

Mavzuning dolzarbligi yana shundaki, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi davlat boshqaruvida natijadorlik, ochiqlik, aholi manfaatlariga yo‘naltirilganlik va yillik dasturlar ijrosini tizimli muvofiqlashtirish talablarini kuchaytirdi [1]. Strategik rivojlanish sharoitida investitsiya dasturlari alohida-alohida obyektlar ro‘yxati emas, balki milliy maqsadli ko‘rsatkichlarga xizmat qiluvchi portfel sifatida ko‘rilishi kerak. Bu yondashuv har bir loyiha bo‘yicha “nima qurildi?” degan savol bilan cheklanmasdan, “qanday iqtisodiy natija yaratildi?”, “qanday ijtimoiy muammo hal qilindi?”, “loyiha hududning uzoq muddatli salohiyatiga qanday ta‘sir ko‘rsatdi?” kabi savollarni markazga olib chiqadi.

O‘zbekistonning 2023–2025-yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturi markazlashgan va markazlashmagan investitsiyalarni o‘zlashtirish, tarmoqlar hamda hududlar kesimida investitsiya va kreditlar bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlarni belgilashi bilan muhim ahamiyatga ega [3]. Mazkur yondashuv dasturiy rejalashtirishni

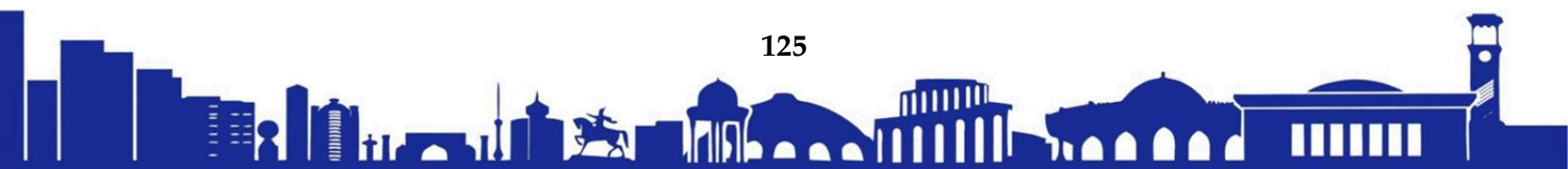

kuchaytirgan bo‘lsa-da, amaliyotda samaradorlikni oshirish uchun bir qator masalalar dolzarb bo‘lib qolmoqda. Jumladan, loyiha tanlash bosqichida iqtisodiy qaytimni yetarli darajada asoslash, hududiy ehtiyoj va tarmoq ustuvorliklarini uyg‘unlashtirish, loyiha qiymatining oshib ketishi, muddatlarning cho‘zilishi, xarid jarayonlaridagi shaffoflik, foydalanishga topshirilgan obyektlarning real quvvatda ishlashi va post-loyiha monitoringi kabi masalalar eng muhim zaif bo‘g‘inlar sifatida ko‘rinadi.

Tadqiqotning maqsadi davlat investitsiya dasturlari samaradorligini oshirishning ilmiy-amaliy yo‘nalishlarini aniqlash, mavjud mexanizmlarni baholash va O‘zbekiston sharoitida natijaga yo‘naltirilgan investitsiya boshqaruvini kuchaytirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: davlat investitsiya dasturlarining iqtisodiy mohiyatini yoritish; normativ-huquqiy asoslarni tahlil qilish; samaradorlikni baholash mezonlarini aniqlash; mavjud risk va cheklovlarni tizimlashtirish; investitsiya dasturlarida DXSH, raqamli monitoring, korrupsiyaga qarshi ekspertiza va KPI tizimidan foydalanish istiqbollari asoslash.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil elementlarini birlashtiruvchi kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Birinchi bosqichda davlat investitsiya dasturlariga oid normativ-huquqiy hujjatlar kontent-tahlil qilindi. Xususan, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi, Investitsiya dasturini shakllantirish tartibi, 2023–2025-yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturi, “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun, “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonun hamda yirik investitsiya loyihalarida korrupsiyaga qarshi va raqobat standartlarini joriy etish bo‘yicha hujjatlar asosiy manba sifatida tanlandi [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Bu manbalar davlat investitsiya dasturlarining huquqiy ramkasi, boshqaruv subyektlari, loyiha tanlash jarayoni, monitoring va hisobdorlik

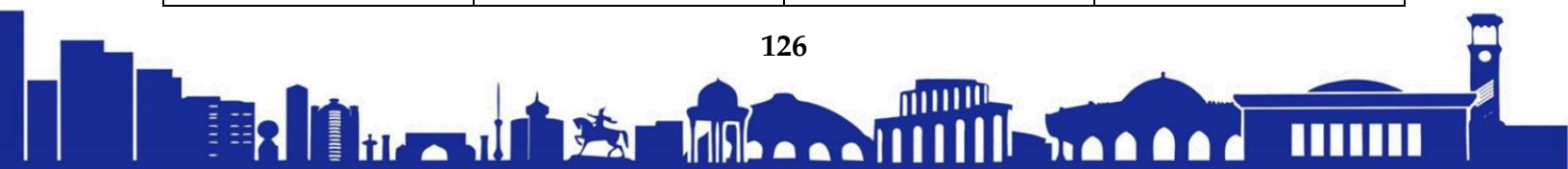

mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi. Davlat investitsiya dasturi alohida loyihalar yig'indisi emas, balki o'zaro bog'langan portfel sifatida baholandi. Bu yondashuvda har bir loyiha hududiy rivojlanish, tarmoq modernizatsiyasi, bandlik, eksport, import o'rnini bosish, ekologik barqarorlik va budgetga qaytim kabi ko'rsatkichlar bilan bog'landi. Tizimli yondashuv davlat investitsiya dasturining samaradorligi faqat loyiha darajasida emas, balki portfel darajasida ham baholanishi kerakligini ko'rsatadi. Chunki ayrim loyiha iqtisodiy jihatdan past rentabelli bo'lishi mumkin, ammo u boshqa tarmoqlar uchun zarur infratuzilma yaratib, umumiy multiplikativ ta'sirni kuchaytiradi.

1-jadval. Davlat investitsiya dasturlari samaradorligini baholash indikatorlari

Baholash yo'nalishi	Asosiy indikator	Mazmuni	Kutiladigan natija
Moliyaviy samaradorlik	NPV, IRR, qoplash muddati	Loyihaning kapital qo'yilmaga nisbatan iqtisodiy qaytimi baholanadi.	Resurslar eng yuqori qaytim beruvchi yo'nalishlarga ajratiladi.
Ijtimoiy natijadorlik	Yaratilgan ish o'rinlari, xizmat qamrovi	Aholi bandligi va ijtimoiy infratuzilma sifati o'lchanadi.	Hududlarda turmush sifati va daromadlar oshadi.
Hududiy ta'sir	Tafovutni qisqartirish indeksi	Loyiha hududlar o'rtasidagi iqtisodiy	Past salohiyatli hududlarda

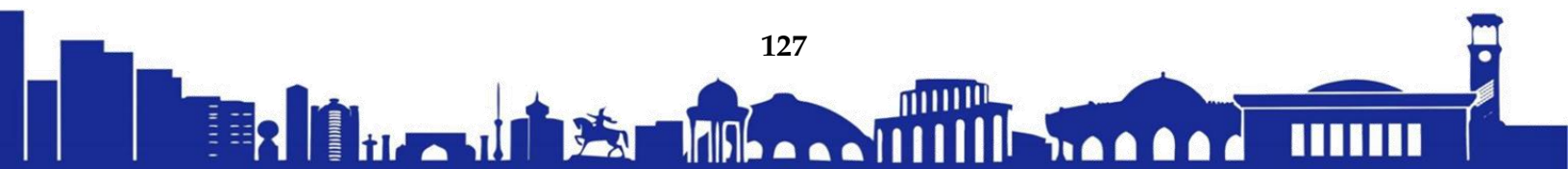

		nomutanosiblikni kamaytirishi baholanadi.	iqtisodiy faollik kuchayadi.
Institutsional sifat	Ochiq tender, monitoring, audit	Xaridlar va ijro jarayonida shaffoflik darajasi aniqlanadi.	Korrupsiya va qiymat oshishi xatarlari kamayadi.
Ekologik barqarorlik	Energiya tejamkorlik, emissiya ta'siri	Loyiha yashil iqtisodiyot tamoyillariga mosligi baholanadi.	Resurs tejamkor va ekologik xavfsiz infratuzilma shakllanadi.

Manba: muallif tomonidan normativ-huquqiy hujjatlar va investitsiya boshqaruvi mezonlari asosida ishlab chiqildi [1; 2; 6].

NATIJALAR. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda davlat investitsiya dasturlarining institutsional bazasi bosqichma-bosqich takomillashmoqda. Investitsiya dasturini shakllantirish tizimini tartibga soluvchi nizamning mavjudligi loyiha portfelini tarmoq va hududiy rivojlanish konsepsiyalari bilan bog'lashga xizmat qiladi [2]. Biroq samaradorlikni oshirish uchun bu jarayonning shakliy tartibga solinishi yetarli emas. Eng muhim masala — loyiha tanlash mezonlarining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik natijalar bilan bevosita bog'lanishidir. Agar loyiha faqat reja hajmini to'ldirish yoki qisqa muddatli qurilish faolligini oshirish uchun kiritilsa, bunday investitsiya uzoq muddatda budjet yukini ko'paytirishi, ekspluatatsiya xarajatlarini oshirishi va hududiy rivojlanishga kutilgan ta'sirni bermasligi mumkin.

Monitoring mexanizmini xarajatdan natijaga o‘tkazish zaruratidir. 2023–2025-yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturi bo‘yicha oylik monitoring va kompleks tarmoq jadvallarining bajarilishi yuzasidan axborot kiritish tartibi belgilangan [3]. Bu ijro intizomini kuchaytiradi. Ammo samaradorlik nuqtai nazaridan monitoring faqat mablag‘ o‘zlashtirish, qurilish foizi yoki ishga tushirish sanasiga qaratilsa, loyiha natijasi to‘liq ko‘rinmaydi. Real baholash uchun loyiha foydalanishga topshirilganidan keyin kamida 1–3 yil davomida quvvatdan foydalanish darajasi, yaratilgan ish o‘rinlarining barqarorligi, budjet tushumlari, xizmatlar qamrovi, mahsulot tannarxi, eksport hajmi va hududiy multiplikativ ta’sir kuzatilishi kerak. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish investitsiya dasturlarining moliyaviy yukini kamaytirishi mumkin. “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, qo‘shimcha kafolatlar va sheriklik bitimlari orqali xususiy kapitalni ijtimoiy-iqtisodiy loyihalarga jalb qilish imkonini beradi [5]. Biroq DXSH mexanizmi avtomatik ravishda samaradorlikni kafolatlamaydi. Agar talab prognozi noto‘g‘ri tuzilsa, davlat kafolatlari haddan tashqari keng berilsa yoki xususiy sherikning javobgarligi sust belgilansa, loyiha yakunda davlat budjeti uchun yashirin majburiyatga aylanishi mumkin. Shu sababli DXSH loyihalarida risklarni tomonlar o‘rtasida adolatli taqsimlash, xizmat sifati indikatorlarini shartnomaga kiritish va uzoq muddatli fiskal majburiyatlarni ochiq hisobga olish zarur.

Korrupsiyaga qarshi ekspertiza va raqobatga ta’sirni baholash davlat investitsiya dasturlarida markaziy o‘rin egallashi kerak. 2026-yilda qabul qilingan 44-son qaror yirik investitsiya loyihalarini tayyorlash va amalga oshirish jarayonida korrupsiyaga qarshi hamda raqobatni ta’minlovchi standartlarni majburiy tartibda joriy etishni nazarda tutadi [6]. Bu juda muhim o‘zgarishdir, chunki yirik investitsiya loyihalarida loyiha qiymatining sun’iy oshirilishi, cheklangan raqobat, manfaatlar to‘qnashuvi va tender shartlarining tor doiradagi ishtirokchilarga moslashtirilishi eng katta yo‘qotish manbalaridan biridir. Shu

bois bunday ekspertiza qog‘ozdagi rasmiy tartib emas, balki loyiha konsepsiyasi, tender hujjatlari, shartnoma qiymati, texnik parametrlar va ijro monitoringiga bog‘langan real boshqaruv instrumenti bo‘lishi lozim.

Oltinchi natija hududiy investitsiya dasturlarining amaliy ahamiyati bilan bog‘liq. Rasmiy xabarlarga ko‘ra, 2025-yilda hududiy investitsiya dasturi doirasida sanoat, xizmatlar va qishloq xo‘jaligi yo‘nalishlarida umumiy qiymati 12,6 mlrd AQSh dollariga teng 9 868 ta investitsiya loyihasi ishga tushirilgani qayd etilgan [7]. Bu raqamlar investitsiya faolligi kengayganini ko‘rsatadi. Ammo bu ko‘rsatkichlarni samaradorlik mezonlari bilan to‘ldirmasdan turib yakuniy baho berish noto‘g‘ri bo‘ladi. Masalan, loyihalar sonining ko‘pligi har doim ham yuqori iqtisodiy qaytimni anglatmaydi; ayrim hollarda kam sonli, lekin yuqori texnologiyali va eksportga yo‘naltirilgan loyihalar ko‘proq qiymat yaratishi mumkin. Demak, investitsiya dasturlarida “ko‘p loyiha” emas, “sifatli loyiha portfeli” tamoyili ustun bo‘lishi kerak.

MUHOKAMA

Davlat investitsiya dasturlarining samaradorligini oshirish bo‘yicha muhokama qilinishi zarur bo‘lgan birinchi masala — ustuvorliklar tanlovidir. Har bir hudud va tarmoq bir vaqtning o‘zida ko‘plab ehtiyojlarga ega: yo‘l, ichimlik suvi, kanalizatsiya, elektr tarmoqlari, maktab, shifoxona, sanoat maydonlari, logistika markazlari, irrigatsiya tizimi, turizm infratuzilmasi va boshqa yo‘nalishlar. Resurslar esa cheklangan. Shuning uchun davlat investitsiya dasturi ehtiyojlar ro‘yxati emas, balki qat’iy tanlov mexanizmi bo‘lishi kerak. Bu yerda zaif nuqta shundaki, siyosiy yoki ma’muriy bosim ostida strategik qaytimi past loyihalar dasturga kirib qolishi mumkin.

Raqamli monitoring platformalarini real boshqaruv qarorlariga bog‘lashdir. Raqamli platformalar faqat hisobot yuklash vositasi bo‘lib qolsa, ularning samarasi

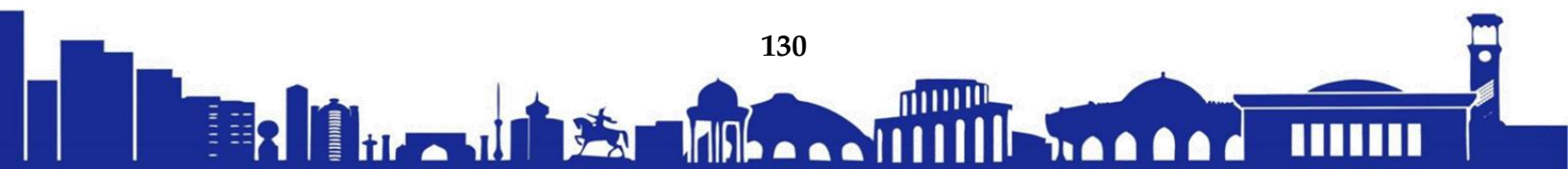

cheklangan bo‘ladi. Ular loyiha jadvali, xarid jarayoni, moliyalashtirish, foto va geolokatsiya dalillari, shartnoma o‘zgarishlari, texnik nazorat xulosalari, audit natijalari va KPI bajarilishini yagona tizimda ko‘rsatishi kerak. Eng muhim shart — platformadagi signal boshqaruv qaroriga olib kelishi lozim. Masalan, loyiha qiymati 10 foizdan ortiq oshsa, avtomatik qayta ekspertiza; muddat 30 kundan ortiq kechiksa, sabablar bo‘yicha idoralararo ko‘rib chiqish; KPI bajarilmasa, keyingi bosqich moliyalashtirishni shartli to‘xtatish mexanizmlari ishlashi zarur.

2-jadval. Davlat investitsiya dasturlari samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif etilayotgan mexanizm

Muammo	Taklif etilayotgan yechim	Amalga oshirish vositasi	Kutiladigan samara
Loyiha tanlashda natijadorlik mezonlari zaif	Har bir loyiha uchun majburiy KPI pasportini joriy etish	NPV, ish o‘rni, eksport, xizmat qamrovi, ekologik ta’sir indikatorlari	Dastur portfeli sifat jihatdan yaxshilanadi
Mablag‘ o‘zlashtirishga haddan tashqari urg‘u berilishi	Monitoringni xarajatdan natijaga o‘tkazish	Post-loyiha monitoringi va 1–3 yillik natija auditi	Real iqtisodiy va ijtimoiy qaytim aniqlanadi
Qiymat oshishi va muddat kechikishi	Raqamli ogohlantirish tizimi	Avtomatik qayta ekspertiza va shartnoma	Moliyaviy intizom kuchayadi

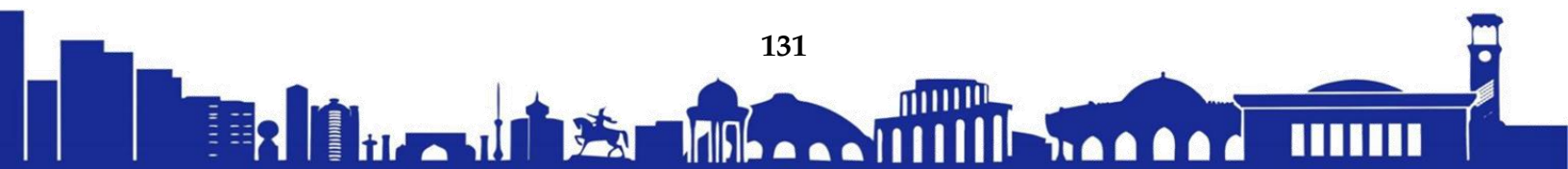

		o'zgarishlarini ochiqdash	
Budjet yukining ortishi	DXSH va xususiy kapital ulushini oshirish	Risklarni taqsimlash, xizmat sifati bo'yicha to'lov modeli	Davlat mablag'i multiplikatori ortadi
Korrupsiya va cheklangan raqobat xatarlari	Korrupsiyaga qarshi ekspertiza va raqobat bahosini majburiy qilish	Loyiha konsepsiyasi, tender va shartnomani baholash	Ochiqlik va xaridlar sifati oshadi

Manba: muallif tomonidan tahlil natijalari asosida ishlab chiqildi [2; 5; 6].

XULOSA

Davlat investitsiya dasturlarining samaradorligini oshirish O'zbekiston iqtisodiy siyosatining eng muhim masalalaridan biridir. Tahlil shuni ko'rsatdiki, mamlakatda investitsiya dasturlarini shakllantirish va amalga oshirish bo'yicha huquqiy-institutsional asos mavjud, biroq samaradorlikni oshirish uchun boshqaruv yondashuvini yanada chuqurlashtirish talab etiladi. Investitsiya dasturi mablag' o'zlashtirish rejasi emas, balki iqtisodiy o'sish, hududiy rivojlanish, sanoat modernizatsiyasi, bandlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlovchi strategik loyiha portfeli sifatida boshqarilishi kerak. Mazkur shartlar bajarilganda investitsiya dasturlari faqat mablag' sarflash vositasi emas, balki iqtisodiy transformatsiyani tezlashtiruvchi, hududlarning real salohiyatini ochuvchi va aholi farovonligini oshiruvchi samarali davlat siyosati instrumentiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida. – Lex.uz, 2023.
- [2] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-yanvardagi 16-son qarori. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiya dasturini shakllantirish tizimini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Lex.uz, 2023.
- [3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-dekabrdagi PQ-459-son qarori. O‘zbekiston Respublikasining 2023–2025-yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Lex.uz, 2022.
- [4] O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O‘RQ-598-son Qonuni. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida. – Lex.uz, 2019.
- [5] O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 10-maydagi O‘RQ-537-son Qonuni. Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida. – Lex.uz, 2019.
- [6] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 3-fevraldagi 44-son qarori. Yirik investitsiya loyihalarini tayyorlash va amalga oshirish jarayonida korrupsiyaga qarshi hamda raqobatni ta‘minlovchi standartlarni joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Lex.uz, 2026.
- [7] O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. Hududiy investitsiya dasturi doirasida amalga oshirilgan investitsiya loyihalari bo‘yicha hisobot ma‘lumotlari. – Gov.uz, 2026.

